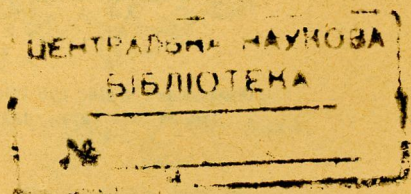

ПЛУГ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ТА КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ
ПРОЛЕТАРСЬКО - СЕЛЯНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ „ПЛУГ“

РІК VI

БЕРЕЗЕНЬ 3

1 9 3 0

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ Т-ВО ПИСЬМЕННИКІВ
ПЛУЖАНИН

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому ре-
пертуарі“ та інші показниках
Української Книжкової Палати

Укрголовліт № 2141. 1/IV 1930 р.
Зам. № 1288. Тираж 1500.
А₁ — 6 арк

ДИМ НАД ХОРТИЦЕЮ

Запоріжжя! — Не згадка ти
давня,
Не романтика
диких атак —
Зміст новий в тебе вкладено
Й виглядаєш ти так:

Серед степу —
 пляма червона.
Не даремно червоні у тебе дахи.
Коло тебе — брат із бетону
Виростає з Дніпрових хвиль...

І лежить упокорена Хортиця
І мовчить ще, і сняться їй сни,
А над нею весело котиться
З „Комунара“ дим голосний...

І Дніпро свої руки — затоки
Пожадливо до міста простяг,—
Невідоме сліпуче око
Дивиться в нього з моста...

То чаклун новий озирає
Володіння просторі свої —
Його погляд тремтить, шукає
Там, у синій, у чорній млі...

Там у сивих, древніх туманах
Романтична країна встає,—
Загорається дивний ранок,
Електричний займається день...

Запоріжжя — не давній спомин
Про романтику давніх атак,—
Запоріжжя —
індустрії гомін
Запоріжжя —
революції факт...

II

Ніч... Золотяться огні...
Гроно огненне в степу
Сяє, мигтить в далені,
Манить в спокусливу путь...

Зорі упали на діл,
Зорі горять і дзвенять...
В геометричні ряди
Мудра рука їх сплела...

Є визерунок і плян
В переплітанні огнів,—
В млі мерехтить Дніпрельстан,—
Символ невиданих днів.

III

Лівобережжя, Правобережжя
Старі слова та новий зміст —
І граціозно, і обережно
Єднає їх Кічкацький міст...

Вночі і лівий і правий беріг
Не наглядяться ніяк в Дніпро —
Старому сняться далекі ери,
Майбутнє сонце — забута кров.

Над ним чадять, курять димами
Нові споруди нових віків
І тонкий спів пряде динамо
Вплітає пасмо в гомін гудків:

IV

А вночі — над Хортицею тіні
Їх створив і їх ховає дим:
Сивоусі лицарі України,
Трьохсотлітні велетні — діди...

Б'ють тоді таємні тулумбаси
І дзвенить, і закликає сталь,—
Од Карпат до димного Донбасу
Чорна рада суне, вироста...

Чорна рада радить дивну раду —
І летить з камінної гори
Невблаганна дика канонада
І свердлів неугомонний крик

І од рук непереможних кранів
І од гуку, скрежету машин —
Розтають у мареві тумани
І зникають у далеку синь...

І дзвенять новітні тулумбаси,
І горить огонь каміння й криць —
І привітом Штерівка з Донбасу
Шле пасмо братерських блискавиць...

СОЗІВСЬКИЙ ЯРМАРОК

З фронту колективізації

На ганку созівського будинку член ради Іван Степанович випробовує гідропульт старенький, заржавілий. Довгі рокидесь валявся в кутку, а тепер розшукали, полагодили. Соз і його закликав попрацювати, повоювати з ворогами на фронті колективізації сільського господарства.

З рурки цівкою б'є вода.

Іван Степанович радий, задоволений:

— Гаразд. Значить, будемо наші нові стайні „кропити“...

— Дезинфікувати?

— По вченому може й так, а по нашому, по - простому, — шкідників отрутою шпарити, — посміхнувся созівець. І додав:

— За цей час чималенько нечисти набралось: і пошесть тобі, і луговий метелик, і коморний довгоносик, і куркуль, і піп...

Витер руки об старий мішок:

— Він нам тепер не потрібний, іди, ринде, куди інде... Доки созу не було — видзвонював, снував павутину, вигрівав пузо на сонці. Доволі, кінець. Дармоїдів — мітлою з созу. На загальних зборах не були? Шкода... Ухвалили: церкву зачинити. Хай тепер закида своє кропило, — непотрібне. Не „свяченою“ будемо наші стайні „кропити“, а кріпчішою рідиною... По-новому. Настав отой час, про який Шевченко писав:

— Кропилами будем, брате,

Нову хату вимітати,

„Явленими“ піч топити...

І вимітаємо, і топимо... Ідеш оце селом, коли вже перейшли на статут та раду обрали і почуваєш: нема старого села, нема Рясного, перегоріло в жовтневому вогні. Було півтисячі дворів, а став один великий, загальний, — на колективні рейки і — вперед. Кажеш собі: це ж ти стоїш не на вулиці, а в дворі колективному. Було „мое“, тепер „наше“. Так і здається: ось - ось хатки до купи позбігаються, тож вони жартома розкотилися, — переладнаються на великі

міцні будинки... і люди, скажу я вам, наче й ті, й не ті. Зустрінуться оце двоє. І вже не про своє злиденне хазяйствечко, а за велике, гуртове мова йде: — „А чим зайнятий пар будемо засівати? Посіяти б вико-вівсяну мішанку,— насіння обмаль... А де насіння олійних рослин будемо брати?“...

Ранок.

До созівського двору під'їзджа парубок верхи на гнідій кобилі й кидає зустрічному:

— Скільки?

— 80! — легить коротенька відповідь.

— На созівську ведеш?

— Атож...

Парубок мовчки лупцює свою кобилу чобітьми в бік, ще раз оглядає „проданого“ коня. Коник середній, жвавий. Як видно, з оцінки задоволений. 80 карбованців—це сьогодні середня вартість коня на созівському ярмарку в с. Рясному.

У дворі гомінкий говір, мов на справжньому ярмарку. Повно людей, коней. Хто приїхав верхи, хто на саях. Вигукують ціни, торгуються, сперечаються, жартують, ніби ви попали на Славгородський ярмарок. Але це тільки перше вражіння. Пильніше придивіться, вслухайтесь. І ви помітите що созівський торг дуже відмінний. Кіньми тут не вередують, як примхлива дівчина парубками, а купують усіх поспіль. Менджунів, перекупців і з лихтарем не знайдеш. Торгуються не до сьомого поту, а стриманіше, так би мовити, культурніше, долонями не гатять одне одного, шапок не скидають, на церкву не хрестяться, грошима не розплачуються, а вартість коня записують до книги пайових капіталів. Ще одна відмінна риса: соз зламав і прадідівську традицію—зарані визначений строк. Ярмарок улаштований саме тоді, коли обладнали стайні й корита для усупільнених коней.

Отже, торг іде по новому, ніби простіше, проте, ставляться до нього якнайважливіше: тут вам і карбованця не переплатять, бо „купує“ не окремий господар, а оціночна комісія в складі п'яти чоловіка.

Ветеринарний фельдшер Зименко разом з оцінщиками пильно оглядають кожну коняку: чи не шкандибає, чи добре бачить, як бігає, скільки на світі живе.

Ось созівець, молодий господар, веде вороного коника, поки що свого, а за одну хвилину скажуть ціну, запишуть і вже вороний — созівський.

— 7 років, — каже ветфельдшер, — праве копито трохи пошкоджено.

— З правим ухилом, — жартує сірячина.

— Правильно, — підтверджує господар.

— Скільки? — питає голова оціночної комісії.

Созівець мовчить, мовляв, хоч я й „продаю“, але це не моя справа, почую, що даватимете.

Випробовують, оглядають. А практичний голова созу, Яцина, вже обмірковує, на якій роботі найкраще використати вороного: в плузі ходити буде, чи боронки тягати?

Не поспішають оцінювати.

— А ну, пробіжись!

— Бігає добре.

— Коняка підходяща.

— Ну, і ціну дамо підходящу: 70 крб.

Созівець не заперечує.

— Давай далше.

Літній селянин виводить підтоптану кобилу з лошам. Настільки підтоптана, що навіть дивуєшся: як вона на ногах держиться. Миршава та ще й на праве око не бачить.

Оцінщики мало не обурені.

Вправним рухом ветфельдшер розтулює щелепи, дивиться на зуби й журно похитує головою.

— Більше як вісімнадцять, а точно сказати не можу.

— Де ти її взяв таку погану?

— Хіба їй у созі працювати? На бісового батька вона нам здалася? Ти ж нашу колективну вивіску запаскудиш, розумієш?

— А де ж гарних набратися? Коняка, як коняка...

— Що? Та ти розплющ очі та поглянь на неї. Самі кістки та шкіра. Це не коняка, а ходяча утильсировина!

Натовп сміється.

— А куди ж мені з нею?

— Правильно сказав: „куди мені з нею“. Одна доріжка — до созу. А тільки що ми з нею будемо робити?.. У плуг не запряжеш, та й борінки, мабуть, не потягне...

— На бойню.

— Скільки ж тобі за неї?

Замислюється.

— Шкода, доброго слова не варта, а всіх озадачила.

— Дамо двадцять п'ять.

На щедрого оцінщика всі здивовано дивляться: чи не жартує?

— З лошам,— пояснює він.

— Е, ні,— не погоджуються з ним,— давайте оцінювати окремо. Не треба мішати молоде й старе. З лоша діло буде, а з старої...

— Бубон,— ліпить хтось з гурту влучне слово під загальний регіт.

— Ну, скільки ж за кобилу?

— Хай Іван скаже, він щедріший.

— Шість карбованців...

Господар мляво заперечує:

— Я в п'ятипільського купив... Тридцять карбованців віддав, як одну копійку, а ви...

Оглядають лоша. Воно забруднене, занехаяне...

— В тебе лоша за куряче сідало правило? — знову беруть на глузи невдахи.

Він пече рака.

— То... нічого. Почистити й той... нічого не буде...
А лоша гарне.

— Лоша гарне, а господар з тебе кепський...

— Мабуть, думав: до созу казнащо можна здавати?

— Отак ти й в созі думаєш робити?

— Ні, голубе, там про це забувай.

Чимраз коней більшає. Вже в дворі ніде й повернутися.

— Ідемо на вигін! — лунають голоси.

Виходять.

Показує свого коня созівець, на прізвище Король.

— Оце коник бравий, справненький, якщо не царський, то королівський,— жартує оцінщик.

— Скільки „заплатимо“?

— 90.

— Малувато...

— Не чужі, свої „купують“. Досить.

Созівець погоджується.

— Ну, ве́ди в новий двір, буде йому і в нас не гірше.

— А ви хоч гарнець вівса на тиждень даватимете? У мене тонко кормів... Ото як покропиш висівками січку — й наїдайся... Спасибі добрим людям, що соз придумали.

— Давай чалого!

Наперед виходить чорнобородий похмурий селянин. В очах задума. Важко зідхає, ніби не розуміє: де це він? Як це так сталося, що опинився тут? Ярмарок — не ярмарок, а коня „купують“, хоч і грошей не дають. Цього, мабуть, довго „вламували“, доки до созу записався.

— 12 років, — каже ветфельдшер.

Це — вік чалого.

— Скільки?

— Конячка підтоптана...

— 40 карбованців.

Чорнобородий похмуро кидає:

— Мало даєте... А в Петра хіба кращий?

— В Петра молодший кінь.

— Як не півсотні, я не поведу, — рішуче заявляє господар.

— 45, — набавляє комісія.

— Та чого ви скупитеся?

— Не свої гроші, — громадські...

— Та ми ж їх не кладемо в кешеню?

— А ти думаєш, коли зайвого карбованця надбавимо, розбагатієш? Статут на кутках читали? В созі праця на перший плян виступає, розумієш? Більше працюватимеш, — більше матимеш. Не думай, що в созі кінь за тебе старатиметься.

Чорнобородий уперто товче своє:

— Ви мені цього не кажіть... Як не півсотні, хай краще вдома стоїть.

— Е, ні, голубок, це ти помиляєшся, за третій параграф статуту забуваєш. За соз голосував? Добровільно йшов?

— Добровільно... А за коня дайте, що треба. І в сусіда кінь не кращий, а йому півсотні записали...

Середняк Мандриченко виводить жеребну кобилу. Вона важко ступає, рипить сніг під копитами.

— Неповоротка, — каже хтось із гурту.

- Бо з лошам.
- Скільки за неї?
- Оцінщики вигукують:
- 90!
- 80!
- 85!

Господар заперечує:

- Як не сотня грошей — беріть її даром.
- Що значить „даром“? А ти хіба не в созі?
- Я за неї 140 карбованців заплатив...
- А тепер ціна така.
- Записуй: 95.

Господареві, як видно, не хочеться розлучатися з кобилою.
Він тупцюється, неохоче рушає, кидає на ходу:

- Хай краще вдома стоїть, — не поведу.
- Не встоїть...

Ось веде вдова гнідого коня.

- І мого приймете?
- Давай, не відмовляємося.
- А я чула, що трактори будуть. Аж десять.
- Будуть, тітусю.
- Навіщо ж вам коней стільки?
- А землі хіба мало? Роботи вистачить.
- А я думала...
- В себе залишити?

Посміхається.

- Угадали.
- Навіщо він тобі здався? Землю гуртом оброблятимемо.
- Чудні ви люди! Може надумаю колинебудь у гості поїхати, — щиросердно признається вдова.

Оцінщик усміхається.

- У гості можна й пішечки.

Хтось із боку:

- А якщо на хутір до кума, так і соз підвезе...

Сміх.

- Ну, а скільки ж ви мені дасте?
- Нічого не дамо...

Удова здивовано дивиться:

- Як це так?

- А так: гроші запишемо до книги, на ваш пай. От і все.
— Та це я знаю...
— Півсотні...
— Ой, матінко моя! За такого коня? Та я, якби знала, у Славгороді на ярмарку дорожче б продала.
— Тоді б і до созу не прийняли.
— Справді?
— А навіщо ти нам без коня? — посміхається голова созу.
— Хто далі?
Сунеться шкапа.
— Двадцять!
— Мало...
— За кістки та шкіру більше не платимо...
— Набавте хоч півчервінця. Порівняюся з сусідом...
— Не турбуйся, соз порівняє.
— „Грішне“ з „праведними“ перемішається.
— Може й так.
— А ти ж до созу не хотів заяви подавати.
— То кум мене збивав...
— Но, бодай ти!..

Кін задкує.

- О, та він у тебе норовистий: до созу без батога не йде!
— Може б і я не схотів, а...
— Хтож тебе силує?
— ... весна підганяє. На одній коняці далеко не поїдеш. На вигоні осторонь стоїть гурток. Свитка зідхає:
— Ехе-хе... Дожилися. Гине добро мужицьке... „Ярмаркуємо“... Оце коней забирають, а там і корівок поцуплять.

Сірячина:

- Ну й що ж?... Постановимо, так і буде...
— „Постановимо“... А молоко ти бачитимеш?
— Я його й тепер не бачу. А колективні будуть,— може й мені ложка перепаде. Зручніше буде.
— А після корівок — скрині почнуть ділити,— журиться огрядненька тітка. — Кажуть, „біла неділя“ якась буде. Всі чисто сорочки позабирають...
— Не журіться, тітусю. Навіщо нам ваші скрині? П'ятилітку крутимо, чули? А вона нас мануфактурою закидає.

Стільки добра нового дасть, що на ваші сорочки ніхто й дивитись не схоче...

— А я так розумію цю справу: треба вперед іти твердою ногою, а не стрибати,— каже дідок.

— А хто ж стрибає?

— Ми. От я тобі поясню на дереві. Приміром, треба зробити стіл. Починаю стругати. Беру я такий струмент: спочатку шершебок, потім — рубанок, а далі фуганок. І робота йде плавко й легко. А перестрибнеш — діло загальмується, тільки чуба нагрієш. В житті теперішньому, приміром, шершебок — це соз, рубанок — артіль, а фуганок — вища колективна форма, комуна; я так розумію...

— Ну?

— Не нукай, не запрягав. Ми дерево. Нас ще в созі не обстругали а вже на рубанок беруть. Зрозумів? Перестрибуємо, спотикаємось...

— Стривайте, діду. Ми ж на колективні рейки стали?

— Стали.

— А вони міцні,— рейки?

— Міцні.

— І рівненькі?

— Рівні...

— Ну, от, ми значить рівним шляхом і — вперед...

Дідок похитує головою.

— Самого себе, хлопче, дуриш. Робота порядок любить. Поспішиш — струмент поламаєш. За рубанок не хапайся, а спочатку шершебком добре постукай.

— Авжеж. Без діла не сидітимемо.

— Щоб їх день і ніч стругало! — гримеє тітка.

...Надвечір.

Біля созівської стайні двоє. Поставили коні. Тепер повагом димлять цигарками, тупцюються, притоптують сніжок.

— А гарні станки обладнали...

— Да, на чотирнадцятеро коней.

— У гурті тепер усі...

— Да-а...

— Трохи забарилися...

— Гвіздків довгенько не було.

— А чи вистачить кормів?

- Я всю соломку й сіно здав.
- А я й вівса два мішки назмітав. Хай годують...
- Ну, ти додому йдеш?
- Додому...
- Йдемо...
- І стоять на місці.
- Дивно, знаєш, трохи...
- Ти про що?
- Про коня. Десять років стояв у мене...
- Оце ж і я думаю... Прийду додому...
- Да-а... Трудно одвикати. І день більший здаватиметься. Не занудимося?
- Ні, це попервах так.
- Нуда. А все ж таки... Доки до нового звикнеш...
- Весна ось-ось зашумить. Робота тебе втягне.
- Да-а... От коли розмахнемося!
- Ріллі скільки! Роботи скільки!..
- Та й нас гурт не малий.

Стоять созівські коні на нових місцях, їдять сіно, набираються сили на весну: ріллі скільки, роботи скільки! Цієї весни коні ще не будуть за „присяжних“ біля тракторів: правитимуть за головне живе тягло. Перепадає й тепер робота: возять на станцію „Краснопілля“ кубометри,— експортний лісовий матеріал.

Поярмаркували ряснянці. Ще раз крокнули — вперед, весні на зустріч...

Комуна ім. Леніна
Лютий, 1930 р.

ВАСИЛЬ БАСОК

ВЕРБА ЦВІТЕ

Верба цвіте
Жовто - зелено,
Пахне степ
Синій степ
Чорноземами.

Воркоче рівчак...
П'яний сонцем вир...
Любо весну стрічать
Комсомольцеві.

Зранку гомін в полях
Ген поглянь з гори:
Пішли гулять
Культиватори.

Жайворон передзвін
Понад нивами.
Засіяли клин
Колективом ми:

Як взялися гуртом,
Аж пил курів.
Тільки сонце зайшло,—
Ми вже в хуторі.

Тут до ночі гуляня
Під „тальяночку“,
— „Дівчата, до нас,
На весняночку“.

Верба цвіте
Жовто - зелено,
Пахне степ,
Синій степ
Чорноземами...

В нас і весело,
В нас і радісно,—
В нас на хуторі
Клюб і радію.

Шумить на ставку
Вечір мошками,—
Гоп - гоп у танку
Під гармошку ми.

— „Ех, Дунечка,
Комсомолочко,
Скрізь у люди пішла
Буйна „полечка“.

Тільки серце: тук - тук
В грудях билосся.
— Чи ти в полі,
Чи тут

Натомилося?
В небі зорі горять...
Хрущі гудуть...

— Я тебе до двора
Понесу, проведу.
Не підучивать
Аж до ранку я,
Любо весну стрічать
З хуторяночкою*.

ДЕНЬ № 23-ГО

Оповідання

Густі розові чагарники на узбережжі Мехіканської затоки. Там з ранку хитаються віти дерев. Ніч задушлива. На світанку починається гудіння міриадів мух і гавкотіння собак.

Нещасні проводили ночі в клітках, поставлених на колеса.

Прокидаючись одночасно з собаками і коміхами, вони протирали очі, дивились навколо, але в їх поглядах не було жвавості й задоволення з життя. Їх обрій вузький. Була одна можливість — бачити тільки одноманітне болото й ряди довгосучкуватих сосон з вирізами, що білили на кілька футів від землі. Під вирізами стояли бляшанки для кавчуку, що ллється вниз.

Смеркання надавало вирізам фанстатичні контури: вони робились тоді схожі на обличчя, зкриті гримасою чи сміхом. Дуже часто вони скидалися на суворе обличчя головного, що керував каторгою.

Болото отруювало людей. Від його гнилих м'язмів розвалювалась бадьорість і радість. В вохкому повітрі пахло звареним кофе. Єдиний білий заарештований був кашоваром. Він мав помічника. З кухні чулись його накази помічникові.

Відчинились двері кліток і 23 заарештованих негри вийшли з своїх рухомих могил. Вдень і вночі вони були в одному одязі: куртка, штани з білих і чорних смуг.

Негри жили вдень, як собаки. Вони неохоче виходили, бурмотіли й чекали вранішньої порції. Штовхались близько джерела, поспішаючи вмивались, деякі пили пригорщами воду. Їх чорні тіла були різні: довгі, короткі, слабі й сильні. А вартість їх у цій каторжній долині одна: ламаний цент.

Дуже докучала постійна присутність вартових з рушницями, що вбивали й з очима, що безнастанно шпикували.

Що може зробити беззбройний негр?

¹⁾ Автор оповідання, негр, одержав за це оповідання першу премію журналу „The crisis“, присвяченого визвольному рухові негрів.

Один, другий, третій. Один по другому йшли вони одержувати харчі. Шклянку кофе, що парувало, шматок свинини й маленький шматочок кукурудзяного хліба. Вони давились, облизуючи свої товсті губи. Було ясно. Треба було їсти, їсти більше й більше, щоб не вмерти. Каторжники їли мовчки й засмучено.

Безрадісність околиць пригнічувала й вартових. Ні відпочинку, ні жінок, будь якої розваги, ні церков. Охороняти чи спати? Все одно: те ж болото, ті ж високі сосни, що застилають сонце, ті ж білі вартові, що нудьгують без діла, ті ж негри для роботи і для сидіння в середині кліток.

Але життя вимагало свого.

Хай будуть пустинні околиці,— негри мають свою втіху: загублена радість компенсується в майбутньому!

Заарештований № 1. Його покарали за торгівлю алкоголем. Термін 6 місяців. Хазяїн без сумніву звільнить його від добування кавчуку, коли закінчиться термін.

Заарештований № 3. Мало надій. Безсилий. Його термін довгий. Його здорова чорнота зблідла. Він зробився вже сірий.

Заарештований № 13. Він убив свого суперника.— 2 роки примусових робіт,— сказав суддя.

— Але дуже часто тут забувають визначений карою термін,— тихо повідомляли один одного негри,— бо дерева дають величезні прибутки й потрібні люди для збирання дорогого соку.

Кашовар годував собак. Це було забавою для всіх. Собаки гавкали, кусали, заглушуючи муркотіння негрів.

№ 23 говорив № 22:

— Один із нас буде вбитий: я чи головний.

Двадцять другий з пересторогою шепотів:

— Що ми можемо зробити? Ні ти, ні я нічого...

Собаки збилися вколо харчів: нагнувши морди продиралися лапами, великі відштовхували маленьких. Їх підтянуті животи вимагали більше і вони мали більше права, ніж маленькі. Тихе гарчання перетворилося на зле і почалася сутичка.

Очі заарештованих сяли. Вартові також із задоволенням дивилися виставу.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ХАДУ
Ім. №

Великий білий собака своїми гострими зубами переміг. Переможені одбігли, оближуючи рани.

— Собаки полохливі, як негри,— сміялись вартові.

Двадцять другий, який нещодавно прибув з Африки, підлесливо посміхався й кашляв. Двадцять третій, гнучкий і смілий, зціпив свої чорні кулаки.

Сонце піднялося вище. Його проміння пронизувало верхи дерев і розганяло сутінь і відбилось на неграх. Їх голови схилились у тінь. Тільки двадцять третій не моргаючи дивився вперед. Його товариші вже згубили надію на визволення. Вони жили, щоб жити. Колишне забуто, сучасне не існує, майбутнє невідоме. Деякі зробились жовтими й загубили людську подобу.

У собак теж, що і в людей. Інстинкт відганяє страхи. Голод один із інстинктів. Голод примусив маленьку сухорляву собачку схопити кістку й утікти. Великий білий собака розірвав їй горло. Вартів засміялись.

— Хай живуть білі!

Вартів сміялись, негри сміялись. І всі заарештовані хитнулись, коли двадцять третій палкою перекраював голову білій собаці.

Великий галас.

— Тварина, кат, на смерть забив собаку, наволоч!

Головний, вийшовши з намету, як буря наблизився до місця подій.

— Що сталося, діяволи?

Він був сильний, з широкою спиною, червонолиций, рудий, що завше дивився сталевими очима. В одній руці він держав револьвер, у другій палку. Йому доповіли:

— Високий негр, злодій № 23, убив палкою білого собаку.

— Негре!— з гнівом крикнув головний.— Негре! Скидай одяг!— і наставив револьвера.

Чорно-біла смугаста одежа впала на землю. Палка почала свою роботу.

— Молись богу, негре!— тупо чулися удари. Всі мовчали.

— Сьогодні я не діб'ю тебе до смерти, проклятий!— проговорив головний,— на роботу! Знатимеш, як зачіпати білих!

І наказав вартовим: „працювати без відпочинку, треба збільшити здобування“.

Окривавлений нахилився за своїм дрантям.

Негри вздовж сосон. Стікав дорогий сік, що годував цивілізацію кавчуком. Вони йшли в болото. Під ногами лазили комахи й черваки. Скорпійони ховались під кущиками. Нерухомо лежали чи поволі лазили, піднімаючи маленькі голівки отруйні гадюки. Із усіх найстрашніша марч - мокасіна. Коли вкусить — смерть.

— Розмістити негрів! — наказав головний.

— Співати!

Він знав ціну співів: співаючи робітники робляться сильні й забувають свої кривди. Негри легко піддаються впливу пісень, можливо через близькість їх до природи.

Надзвичайно сумний голос заспівав про марч - мокасіну. З далеких кутків лісу луна сумно повторювала за співом:

Марч — мокасіно, марч — мокасіно.

Страхіття душноти, отруйливого болота, зненависть до білих, кривда й жаль, злість на безоборонність чулись у пісні каторжників.

Співак імпровізував:

Марч - мокасіно, не кусай,
і негрів ти жалій,
дороги нам не заступай
і негрів ти жалій.

Голий співак згинався, падав, вставав, знову падав. В голові дзвеніло. Зполоменіла кров нагадувала про африканських прадідів.

Півдня.

Сонце над головами. Гаряче. Шлунок порожній, горло й губи висохли. Безкрай ланцюг. Робота, їжа, сон, душнота. Знову робота, їжа, сон, душнота. Чому не вмерти? Тоді не буде ні клітки, ні роботи.

Впалі дерева гнили в болоті й вкривались грибами. Гриби робились брунатними чи, вірніше, мідно - червоними. Але хіба це гриби? Чому вони рухаються, сплітаючись кільцями гадючого тіла? — Марч - мокасіно граються на сонці.

Собаки враз помітили їх. Почали гавкати і лякатися.

Для свого задоволення головний наказав:

— Негре, собачий вбивця, впіймай гадюку. Ти не хочеш?
Ну, я зараз розпишу твою чорну шкіру кров'ю!

Стогін, мовчанка.

— Ти не чуєш, негре? — переконуюче клацнув курок револьвера.

Раптом заіскрились очі негра. Тіло двадцять третього здригнулось, стиснулось, його рухи зробились обережними, обдуманими. Він кинувся на гадюку скоріше блискавки.

Він стиснув її шийку, другий рух розкрояв її мерзотного живота.

На мить негр обворожив негрів і білих. Всі притихли і сліdkували за ним.

Як блискавка — рух — і тіло гадюки в метр довжиною блиснуло в повітрі. Марч-мокасіна кільцем обвилась навколо шиї головного. Її жало двічі доторкнулось обличчя головного.

Куля пробила голову двадцять третього. Він упав і собаки злизували його кров. Голова головного налилась кров'ю і зробилась пузирем. Ні очей, ні носа, ні рота.

Вартові чули шепотіння вмираючого:

— Бог зробився негром, він чорний, чорний, чорний!

Переклав з есперанто (журн. „La nova epoko“)

Н. Борисов

ЛИЦАР І ХАРАКТЕРНИК

З легенд про Шевченка

На моє прохання розповісти щонебудь про Шевченка, дід Шепель тільки знизав плечима.

— Щож я тобі, синашу, про нього розкажу?

— Те, що чули й знаєте, про те й розкажіть,— кажу я йому.

Дід думає. Він сидить на лежанці, підмостивши під плечі й під себе якесь дрантя, чи то старі рядюжки, чи то мішки. Хата маленька, стародавня, на двоє віконець, наполовину затушкованих з навдвору, щоб не так вітер хату настужував. В кутку, під почорнілими образами старий варстат з недоробленою рядниною. На варстаті робить його баба— третя йому жінка, ще міцна баба, а він їй тільки цівки сучить. Дідові безмала сто років, а бабі на тридцять менше. Старий дід Шепель, дуже старий. Увесь висох, зморщився, голова облізла, лице, немов перепечене в золі яблуко чорне й порепане. Проте, він ще тримається рівно й бадьоро, хоч літа своїм тягарем, як брилою тисячепудовою, гнуть його до землі. В хаті тепло й затишно, як у гнізді, не зважаючи на те, що на дворі мороз і хуртовина. Баби немає і ми з дідом тільки вдвох. Мене до нього справили ще із Звенигородки, як до людини, що знає чимало про минувшину, а особливо багато— про Шевченка. Спочатку дід прийняв мене непривітно. В розмову не встрявав, а тільки відповідав, і то неохоче, на мої запитання. Як зараз пам'ятаю: увішов я до хати, благополучно поминувши в манюсеньких, зовсім темних сінцях, що разом були і за комірчину, якісь боденьки, відра, перекинуті старі жорна, санки ґринджоли та клуночки з пашнею й привітався.

— Здоров! — Сказав дід, прищулюючи очі, що сиділи десь глибоко під товстими наметами сивих брів.

— Насилу вас найшов,— кажу йому.— Ви дід Шепель?

— Я, а хіба що?

— Та так... Навідатись прийшов.

— А хто ж ти будеш за оден?

Мені довелося дуже бережно й дипломатично йому пояснити, хто я, звідки приїхав, та чого мене до нього в таку пору лихе принесло. Знаючи, що між отакими старими є чимало потайних і недовірливих людей, я похвалив його, виявивши своє захоплення від його такої глибокої й мудрої старости. І я не помилився. Дід врешті мені довірився, став привітний і балакучий. Багато з того, що він знав і бачив колись, забув. Літа беруть своє. Проте, чимало ще залишилося в його тямкові.

Шевченка він сам бачив тільки раз, але коли — так і не пригадає. Він вважав його за людину надзвичайну, чулу і правдиву. Вірив, що Шевченко міг усе зробити, бо Тарас був син мужицький та до того ще й характерник і лицар, якого ніяк пани не могли здихатися.

— От я тобі, синашу, розкажу про те, як цей самий Шевченко за бідний люд заступався, — промовив дід Шепель після хвиливної мовчанки, — не я це видумав, а люди так розказують.

Він зручніше умостився й почав.

— У одному селі, а в якому саме — не знаю, може і в самий Тарасівці, жив тоді якийсь дуже багатий пан. І був він такий лютий та жорстокий, що трудно й передати. Тяжко було бідному людові в нього. Дехто не видержував і без вісти тікав од такого пана. Бодай той час не вертався ніколи! — зідхнув дід Шепель. — Хто каже, що колись було добре, а тепер зле, — не вірте. Брешуть, сучого сина діти! Добре жили тоді тільки багаті, а бідні горювали он як!.. Скажений був пан. Бив, катував та знущався з бідного християнина, чи було за що, чи ні, гірше татарина. Не в одного з кріпаків до самої смерти рубці залишилися на спині та задові, звиніть на слові... Йому, чортові, кажуть було ніяк не догодиш.

Рано виїдеш на роботу, б'є. Каже, чого рано так? Запізнився, — теж б'є, щоб ледачим не був. Непокірних до салдат здавав, а колись у салдатах двадцять п'ять років треба було служити, не так як тепер. Ну, як пішов у салдати, то й вік твій там пропав, бо строку не придержувалися, — двадцять років, і тридцять років, і сорок — все одно. Най-

кращих дівчат собі брав до двору, а потім віддавав їх заміж за своїх конюхів, собарників, поварів та льокаїв. Слава про нього пішла по всій Україні. Знав і цар про цього пана, але ніхто йому не боронив, бо, бачте, таке право було, що бідних мужиків пани лупашили скільки завгодно. Та от одного разу приїздить до цього пана якесь велике начальство. Всі груди в того начальства в хрестах та мандалях, на плечах палети срібні, шпори золоті, одежа дорога, з аглицького сукна. І привіз той начальник бумагу від царя. А в тій бумазі написано, що, мовляв, мені, государю руському, звісно стало про те, як ти знущаєшся з християн, з мого народу... Не помагається так робити, а ти робиш. Довго я мовчав, але вже терпець увірвався. Потому мій наказ тобі: зараз же весь твій маєток ти мусиш передати мені в державу от через цього високопоставленого мого посланця, а я вже знатиму, кому твій маєток передати. У мене є вірні і милостиві пани, не такі як ти, свиня.— Прочитав пан і засумував. Шкода йому стало свого добра. Зажурився він так, що мало не плаче. А нове начальство тим часом ходить між кріпаками та розпитує в них, як їм живеться, що з ними пан їхній витворяє. Кріпаки почувши, що приїхали за них заступатися, все розповіли й просили на пана якоїсь управи. Діло було саме в жнива,—люди зайняті польовими роботами, спішно хліб убирають, щоб не обсипався. І от начальник наказує покинути роботу і піти додому відпочивати. Пан на собі волосся рве, лютує, лається, а зробити нічого не може. Поза очі він ладен його в ложці води втопити, а у вічі старається бути лагідний добрий і ласкавий.

Почав пан думати, як би це своєму лихові запобігти, чим грізне начальство задобрити.

Сили вони обідати. Пан влаштував багатий обід: понаварювали та понапікали усяких страв для дорогого гостя що хватило б для цілої двірської челяди. Думав придобритися. Льокаї принесли дороге столітнє вино, пшенишну горілку, настояну на дивних лісових корінцях, вишнівку та слив'янку. П'ють по чарці, закусують, а в цей час їм грає музика з кріпаків та співає хор дівчачий. Любили пани гарно й солодко розважатися...

Коли випили добренько, пан і каже до начальника від царя :
— А чи не можна б так зробити, щоб мого маєтку не відбирати?

— Ніяк не можна.

— А ви подумайте.— І суне в руки гроші. Хабара, значить хотів дати. Як не схватиться тоді начальник, як не закричить на нього.

— То ви мене за хабарника приймаєте? Як ви смієте? Зараз же донесу государю...

Пан просити. Перелякався на смерть пан.

— Ей, ваше величність, не губіте! Все зроблю, що накажете, тільки не розоряйте мене і цареві не доносьте.

Задумався начальник. Довго думав, ніби й справді шкода йому стало пана, а сам вигадував, щоб таке зробити панові, як би його провчити?

— Добре,— каже начальник.— Маєток залишу вам, і государеві не донесу за ваш хабар для мене, але щоб я й государ ніколи більше не чули скарг на вас від кріпаків, бо тоді ще гірше буде.

— Даю слово, що не зобіжатиму більше кріпаків,— радо погоджується той.

— Але це не все,— знову каже начальник. Маєток — залишаю вам з такою умовою, що ваші ж кріпаки та вас же виб'ють різками на моїх очах. За таке добро не страшно й потерпіти...

Панові шкода було маєтку і страшно й совісно за себе. Довго думав, радився навіть із жінкою і нарешті погодився. Кажуть,— пана тоді добре набили. Того ж вечора начальник і поїхав, мило попрощавшись із паном. Коли пан вертався від воріт, то побачив на одній доріжці в садку такого написа: „отак самі себе дурні б'ють— я не начальник, а Шевченко“. Пан остовпів од несподіванки. Як, його колишній кріпак та так над ним познущався? Гукнув конюхів, льокаїв і дав наказа догнати самозванця. Кинулись вершники по дорогах, але Шевченко, як крізь землю провалився. Так таки його тоді і не знайшли.

Дід Шепель відкашлявся й поправив під собою дрантя.

— А то ще розказують про Тараса, як він уже тоді людей рівняв,— мовив дід Шепель після хвилиної мовчанки.

— Як це так рівняв?— перепитую я.

— Волю народові вішував. Открито йому не можна було виступати, так він на хитрики пускався... Ось слухай -но що я тобі розкажу, а тоді побачиш сам, який то чоловік був хитрий та справедливий. Кажуть, якось заїхав він у гості до пана в Зелену Діброву. Село таке тут недалечко пояснив дід.— Про цього пана народ говорив, що він теж був характерник і вмів одводити грім та блискавку якоюсь залізною палічкою. Шевченко не признався йому хто він за один справді є, а назвався малярем і штукарем із Петербурху. Не можна було тоді йому признаватися, бо пани його дуже ненавиділи за те, що за мужиків він ото дуже стояв і скрізь шукали його... Так от пан Зеленодібровський дуже радо його прийняв, угостив добре, показав йому свій маєток та похвалився своїми достатками. Тарас слухав та на вус мотав. Другого дня ранком пан поїхав собі на лан навідатися, як ідуть жнив'яні роботи, а Шевченко дома залишився. Згодом, вивідавши, що в паляцові нікого немає з панського кодла, гукнув на покоївку, щоб прийшла до нього.

Дівчина прийшла.

— Чого вам, пане?— питається вона у Шевченка.

— Принеси мені, дочко, усякої пашні по жмені й склич сюди челядь двірську.

Коли наймичка принесла усякого зерна по жмені, як наказано їй, Шевченко зняв скатерку з того стола, що пани на ньому обідають, і почав насипати купками одна коло другої пашню: пшеницю, гречку, жито, ячмінь, просо, овес тощо. Дивиться на все те челядь, що прийшла до покою й обступила його, і дивно їй з такої роботи пана. Чудно було якось бачити літнього, здається, розумного чоловіка за такою незвичайною роботою. А Тарас розклав на купки все та й каже:

— Бачите, шо я зробив?

— Бачимо.

— Отже, дивіться сюди,— і тикаючи своїм товстим пальцем у кожную купку, говорив:— оце купка жита, оце—проса, оце ячменю, оце гречки, а оце—вівса. Купка од купки окремо і вам легко відрізнити їх і впізнати. Зараз аж шість

окремих купок, а от я зроблю отакого.—І Тарас почав рукою змішувати все до купи, далі розгорнув по столові тоненько і знову питає:

— А тепер ви бачите окремі купки?

— Ні,— відповідає челядь.

— Отак, діти, буде з людьми колись. Зараз усякий народ є: руські, українці, євреї, татари, поляки, англійці, французи, бідні й багаті, селяни й робітники, вільні і кріпаки. Живуть вони собі окремо отакими купками, але приїде час, що вони всі змішаються та зрівняються. Не буде тоді ні бідного, ні багатого, ні пана, ні раба... Ми до цього не доживемо, але ті, що після нас будуть, доживуть...

Накрив пашню скатеркою і сказав уже дівчині, коли челядь розійшлася.

— Нехай так буде. Як приїде пан і питає, то ти йому все розкажеш. А тепер я піду собі до свого покою.

Приїхав пан та не сам, а з другим паном, своїм сусідою. Увійшли до кімнати. Зеленодівровський пан у веселому настроєві, бо zostався задоволений зі своїх кріпаків. Вони вже встигли поговорити про гостя Зеленодівровського пана і сусіда з нетерплячкою чекав побачити цікавого маляра і штукаря. А тим часом подали сніданок і вони сіли до столу. Але вони були дуже озадачені тим, що під скатеркою оказалась пашня, чого ніколи не бувало в господі. Покликали покоївку.

— Що це за зерно? — питають.

— А це пан таке наробили.

— Який пан?

— Ваш гість.—І розповіла все чисто, як просив Тарас.

— Це Шевченкова робота! — промовив зблідлий сусіда Зеленодівровського пана.

— Де він? — запитав у наймички Зеленодівровський пан.—У себе?

— Атож.

Але в покою вже не було Тараса. Він непомітно зник. Відрядили гонців за ним. Обидва пани самі теж виїхали. Коли виїздили з брами, то здибали старця з лірою. Старий дідуган сидів собі коло панської хвіртки і грав. До нього вже підшли діти та молодичі послухати.

— Не бачили, тут не проходив ніякий пан? — спиталися в лірника.

— А як же, проходив.

— Куди пішов? У який бік?

— Отуди. — І старець махнув рукою в бік Тарасівки.

Коли верхівці поїхали, старець забрав хутко ліру, сакви і пішов собі до села. То був сам Шевченко.

Проте, його все таки заарештували. Де він попався, ніхто не знає. Привели до Корсуня закованого в кандали і посадовили до тюрми. Всі знали, на що спосібний Тарас, а через те до нього поставили велику стражу, й посадовили в кімнату з маленьким віконечком та з товстелезними мурами. Нікуди його не пускають, гулять не дозволяють. Їсти дають хліб та воду крізь віконечко в дверях. Боялися за нього. Дуже вже насолив панам Тарас. Велике горе й муку терпів він у тюрмі, а проте не падав духом. Сторожа завжди чула його спів у каморі. А співав Тарас, кажуть, дуже гарно та все пісень козацьких, старих... Так минуло кілька день. Начальство впевнилося, що Тарас скорився й не втече. Нагляд було послаблено. Але одного разу чомусь не стало чути співу. Відчинили камору, аж там немає в'язня. Тарас утік, а на мурові залишив тільки свій партрет і надпис...

Дід Шепель замовк. В хаті починало сутеніти. Я думав: якою все таки велетенською постаттю стоїть Тарас Шевченко, цей найкращий народній трубадур, на скрижaliaх нашої історичної минувшини! — Скільки світлого й радісного залишив він по собі в серцях трудящих!

Його не забудуть.

Записано 1928 року на Звенигородщині.

„ІВАН СТЕГАЄВ“

Голова оповістив:

„Слово має делегат Шевченківщини тов. Пархоменко, далі тов. Тарасов (Миколаївщина).“

Коли з-за ораторської трибуни показалася сива борода Пархоменкова,— гучно заплескали лави делегатів, а слідом за ними, чи може й раніш, заплескала президія. В насичене гудіння вдерся стрункий хор оплесків людей, що сиділи на сцені, вдерся веселий та привітний, призначений сивому дідусеві на трибуні та міцному, засмаглому, народньому комісарові земельних справ, що сидів край стола.

Плескала заля дідусеві Пархоменкові за те, що він батько народнього комісара, плескала президія його сивій бороді.

... Та годі вже вам, годі,— неначе говорила збентежена постать делегатова.

І коли заля, а за нею й президія, приготувалися, врешті слухати, сивий Пархоменко почав. Промовляв він не-доладньо, як умів, говорив про нестатки своєї округи говорив, що він, яко делегат всеукраїнського з'їзду рад повинен сказати щодо шляхів, як про це говорив Народній Комісар, що коштів мало приділяється, що зерно й поле тепер сіяне треба...

Довго, отак, мов у себе на сході, промовляв старий Пархоменко, а Народній Комісар дивився то на старого, то в залю на такі ж сиві голови, на білі та червоні хустки й думав:

„Ото він, напевне, тоді точнісінько так, по-хазяйському розбирав малюнки один по одному, як тепер розбирає хиби будівництва“.

Згадує й всміхається...

... Було це влітку року 1912. Він допіру з Сибіру повернув. Правдивіш, не повернув, а із заслання втік, де все ж таки втретє більше як рік прожив. Утік з чужим прізвиськом, з паспортом на ім'я селянина села Нікольського, Івана Олександровича Стегаєва, одного з ним примірно віку й такого ж сутулого, як він. По дорозі побував у

Пермі, (гадав був улаштуватися на заводі), — та там його вже розшукувано. Переправили його робітники далі; — „їдь, казали, — в свої краї“.

Пробрався в Харків на завод Гельферих - Саде. Зв'язався з підпіллям.

„Непевний тип“ — доповідала адміністрація поліцмайстрові.

Почато слідкувати й незабаром заарештовано. Сидить у в'язниці селянин села Нікольського Іван Олександрович Стегаєв, а лист із заслання оповіщає вищі інстанції, що Федір Олексійович Пархоменко в ніч на 9 травня — зник. Призначено догону.

Папір до паперу й склалася ціла „справа“ Пархоменкова.

Всюди шукано його — підбурювача робітників до страйку на заводі в Нижнім, члена страйкового комітету фабрики Морозова, дійсного члена бойового загону та члена бюро київської організації с.-д. робітничої партії.

„Двічі з заслання тікав; важна шишка“, — сказали в харківській охоранці, коли цей лист надійшов до жандармського управління. Теж саме сказала вголос і адміністрація в'язниці, коли їй надіслано документи „до відома“.

„Пощастило б спіймати“, — думав дозорець, від вина й цинги спухлий, — „ве-е-лику винагороду дістав би, а то от вартуй таких“, — показував він подумки на Пархоменка — сидить і сам не зна, за що, й начальство не зна... Теж — птах!..

Розшуковують скрізь Федора Олексійовича Пархоменка, а він селянином Іваном Олександровичем Стегаєвим сидить „з підозри в підбурюванні“, сидить в харківській тюрмі на тюремній вулиці, слухає дзвони сусідньої церкви та вряди-годи йде за живністю, або на „міську“ прогулянку.

От за одної такої прогулянки й побачив його Степан, — староста того села, де народився Пархоменко. Побачив і роззявивши рота, думав був закричати — „Хведоре!“, — але саме в цю мить конвойний накинувся на когось із тих, що стояли на пішоході.

— Куди? Бачиш, заарештовані!

Степан злякався й подибав своєю дорогою.

А вдома першим ділом побіг до Федорового батька.

— Хведора бачив, у в'язниці сидить!

— В якій в'язниці? Господь з тобою — він, бідолаха, десь там у Сибіру. Заслали його, окаянні!

— От їй-богу! На власні очі бачив. Шла їх ціла рота заарештованих і він з ними, от їй-бо! Сам бачив!

— Чуєш, стара! Треба якнебудь до нього добути. Безпремінно!

З того дня почав готуватися старий їхати.

— Треба побачити за всяку ціну.

Виклопотав потрібні документи й поїхав.

Приголомшило місто.

Порозбігалися вулиці вгору від привокзальної площі.

Пішов по вулицях блукати Пархоменко. А блукати то й не треба було багато, — тюрма містилася на третій вулиці, — але він пішов не туди, а пообходив кілька участків, перш, ніж податися до головної в'язниці.

В конторі йому відповіли, що такого нема. Може де в іншій, а може в участку якому.

Знов ходив по участках і знов повернув до тієї ж в'язниці. Тоді направлено його до жандармського управління: „там напевне знають, навіть якщо й заслали куди“.

Довго з'ясовували старому, що такого нема в них та й не було (а за те, що розшуковують, не сказали).

— Та як ні, ваше благородіє, його самого бачив наш сотський Степан. З дитинства його зна.

— Та нема, дядьку! Сам бачиш, що нема. Не ховатимемо ж ми його.

Задумався Пархоменко: „якжеж воно так!? Степан каже — на власні очі бачив, коли з в'язниці ведено. Не може цього бути!“

Перешіптувалися поміж себе в канцелярії. Потім один вийшов у суміжну кімнату. Знов прийшов, за кілька хвилин покликав іншого, а потім обидва увійшли, хитро всміхаючись, а за ними йшов ще один.

— Мабуть старший, — подумав Пархоменко.

Цей третій сказав:

— Вони кажуть, дядьку, що ти сина шукаєш, так от, може, він тут на портреті, тоді легше буде знати, доки там в участкові розберуться. Дивись уважно.

— Ото я й кажу, ваше благородіє, мусить він тут бути; Степан на власні очі бачив! А раніш він був у Сибіру, бо-зна де.

І Пархоменко старанно почав переглядати сторінки тюремного альбому, а шість очей лукаво та пильно стежили за важкими обгорілими руками.

— Ну? — не витримав той, що зайшов третім...

— Та нема наче, а Степан сам... А... ось, ось, ось він, Федір... Ну, авжеж він... Ох ти, господи! А то ні? Диви,—він і є!

— Який? Який? — зірвалися три вигуки...

— Ось він! Федя! Ось він.

На відворотньому боці значилося: „За пашпортом Іван Олександрович Стегаєв, з села Нікольського, сидить з підозри в підбурюванні робітників заводу Гельферих-Саде“.

— Ну, от, я казав,—ледве стримуючи радощі винахідника, гладив карточку ротмістр.— Я казав, дядьку! От зараз тебе відведуть до тюремної каторги й ти побачиш сина. Ось із ними підеш. Вони тобі зразу покажуть його.

Недовго чекав Пархоменко на свого Федора: незабаром введено Стегаєва під збільшеною вартою.

— Чому така шаноба? — подумав Стегаєв, вийшовши з камери в коридор і побачивши трьох вартових.

— Ось тобі й син,—підкреслюючи сказав начальник в'язниці, що вже дістав усі потрібні інформації з жандармського управління.

— Федю!

З секунду вагався Федір... Потім твердо підшов до батька й поцілував.

Недовго тривало побачення.

Начальник із тим же підкресленням, з яким раніш „знайомив“ батька з сином, промовив:

— Побачення скінчилося. Заарештованого Федора Пархоменка відпровадити на допит! Спасибі, дядьку, що допоміг нам знайти важного злочинця.

Не зрозумів старий.

А Федір, обернувшись, крикнув: — Нічого, батьку! Ще стрінемося з тобою без них. І швидко...“

Не второпав старий Пархоменко й синові слова.

Тільки на вулиці догадався:

— Рідного сина видав! Сам, своїми руками...

Підломилися ноги й він опустився на лаву біля тюремного муру...

За три години в тій камері, де сидів Іван Олександрович Стегаєв, посаджено „важного державного“ злочинця,— як шепталися вартівники,— Федора Олексійовича Пархоменка, щоб через два місяці відвезти його до Олександрівської централки далекого Іркутську.

Здавалося,— тільки на одну мить поринув Федір Пархоменко в минуле, а заля вже плескала сивій голові, що сходила з трибуни... Плескала президія хазяйській промові, плескала заля своєму делегатові, плескала Шевченківщина дідусяві Олексіїчеві, плескав Народній Комісар Земельних Справ своєму батькові, колишньому мимовільному „провокаторові“, що потрапив у тенета спритних жандармів.